

ارتباط تصویری صاحب در تعزیه

چکیده:

در فرهنگ و هنر ایران، ارتباط تصویری صاحب در تعزیه یکی از موضوع‌های مهم در اصول شکل‌گیری ارتباط تصویری در نمودار تعزیه است. اگر این موضوع به طور عمیق مورد بررسی قرار گیرد، تدوین اصول ارتباط تصویری در نمودار تعزیه را سرعت بیشتری خواهد بخشید. فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه به عامل‌های متعددی بستگی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عناصر بصری و اشعار تعزیه می‌باشند. عناصر بصری به عامل‌ها و گونه‌های آن به صورت عملکردی، اجتماعی، روانشناختی و اقتصادی وابسته است. این عامل‌ها از عهد ایران باستان در تعزیه‌ی صاحب، طی مرحله‌های نماد، تعزیه‌داری، نمایش، صامت و نمودار تکامل یافته و به اصلی مهم تبدیل می‌شود. هدف این مقاله بررسی اصول شکل‌گیری ارتباط تصویری صاحب در نمودار تعزیه‌ی ایران، تدوین روشی در جهت مطالعه‌ی نظری عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری و اشعار در فضا سازی ارتباط تصویری صاحب در تعزیه و نیز تدوین معیارهای اصلی در آن است. موضوع اصلی بررسی تدوین الگویی مناسب در جهت مطالعه‌ی مفهوم نظری عناصر بصری و اشعار در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه است. این امر باعث عمق بخشیدن به موضوع با توجه به مطالعه‌ی موردی می‌باشد.

ثمره‌ی حاصل از این تلاش، پیشنهاد الگویی دوبعدی است. یک وجه این الگو عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری است که شامل عامل تطبیق، عامل تنوع و عامل تغییر، و گونه‌ی از ترکیب عامل‌ها می‌باشد. وجه دیگر آن عامل‌ها و گونه‌های اشعار است. با به کارگیری این الگو، عناصر بصری و اشعار در فضا سازی آثار ارتباط تصویری صاحب در تعزیه به صورت کاربردی و ساختاری قابل بررسی است. نتیجه‌ی این بررسی در تدوین اصول ارتباط تصویری در نمودار تعزیه به کار می‌رود.

واژگان کلیدی: ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، اشعار در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، عامل‌های تطبیق، تنوع و تغییر در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، و گونه‌های ترکیب عامل‌ها در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه.

۱- مقدمه

هنر ارتباط بصری^۱ به معنای عام، ارتباط تصویری و به معنای خاص طراحی گرافیک است. ارتباط تصویری صاحب در تعزیه‌ی ایران، همزمان با توسعه‌ی فناوری به صورت یکی از اصول ارتباط تصویری در تعزیه درآمده است. در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، فضا سازی^۲ از مفهوم‌های اصلی در این آثار است. فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، توسط عناصر بصری^۳ و اشعار تعزیه تشکیل می‌شود. عناصر بصری شامل عامل‌ها^۴ و گونه^۵ می‌باشد. با مطالعه‌ی عمیق این عامل‌ها و گونه در آثار ارتباط تصویری صاحب در تعزیه می‌توان اصولی را جهت استفاده در ارتباط تصویری در تعزیه به دست آورد.

۲- علت نیاز به عناصر بصری

نظر به این که کاربرد عناصر بصری در تعزیه، طی زمان و با تغییر نیازهای انسان در تعزیه، تغییر می‌یابد. بنابراین نیاز به شناخت عناصر بصری در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه را می‌توان در زمینه‌ی کارکردی، اجتماعی، روانشناسی^۶ و اقتصادی دسته‌بندی کرد. نیازهای کارکردی با تغییر در نظام مخاطب^۷ تغییر در نحوه‌ی استفاده از تجهیزات را به دنبال دارد. از طرفی این نیازها از عهد اسلام در تعزیه، طی مرحله‌های نماد تعزیه^۸ تعزیه‌داری، نمایش تعزیه، تعزیه‌ی صامت و نمودار تعزیه، تکامل یافته (جازمی ۱۳۸۶: ۹-۱۴). و به اصلی مهم تبدیل می‌شود.

۳- هدف تحقیق ارتباط

تصویری

نیاز به برداشت درست از مفهوم فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه‌ی ایران، و عناصر بصری در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، از جمله طراحی ارتباط تصویری در تعزیه در دهه‌های اخیر احساس می‌شود. این امر علاقه‌ی محققان را نسبت به مطالعه‌ی موضوع ارتباط تصویری صاحب در تعزیه بیشتر ساخته است. هر چند تاکنون غنای کافی در اکثر تحقیق‌های انجام شده به دلیل‌های متفاوت مشاهده نمی‌شود. منظور از این تحقیق به دست آوردن بخشی از دانش پایه برای پاسخ‌گویی به نیازهای ارتباط تصویری در تعزیه با استفاده از مفهوم‌های غنی ارتباط تصویری صاحب در تعزیه در فرهنگ و هنر ایران است.

۴- روش و مراحل تحقیق

در این تحقیق مفهوم نظری فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه و عمق بخشیدن به عناصر بصری در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه با تحلیل نمونه‌های موردی می‌باشد. برای بالا بردن سطح تعمیم عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، با استفاده از مثال‌هایی توصیف می‌شود. سپس عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه تحلیل می‌گردد. برای نظم بخشیدن به تحلیل فضا سازی در تعزیه، چارچوب نظری عامل‌ها و گونه‌ی آن در تدوین اصول

ارتباط تصویری صاحب در تعزیه به طور منظم سامان‌دهی می‌شود.

۵- تعریف ارتباط تصویری

عبارت لاتین Visual Communication به معنی ارتباط بصری است که در معنای عام پیشینه‌ی طولانی دارد (هولیس ۱۳۸۳: ۱۵). ولی به معنای خاص یعنی طراحی گرافیک از نیمه‌ی سده‌ی بیستم مطرح شد (هولیس ۱۳۸۳: ۵). بنابراین هنر ارتباط بصری شامل دو بخش ارتباط تصویری و طراحی گرافیک^۹ است. در بخش طراحی گرافیک صاحب در تعزیه، مفهوم نقش^{۱۰} و رنگ در تزئین البسه و ادوات تعزیه مورد بحث است. ولی در بخش ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، مفهوم شکل^{۱۱} و رنگ در فضا سازی ارتباط تصویری صاحب در تعزیه بررسی می‌شود (جازمی ۱۳۸۶: ۲۵ - ۳۳).

۶- فضا سازی

در هر اثر ارتباط تصویری، واژه‌ی فضا^{۱۲} به معنای عام، یعنی فاصله‌ی بین عناصر بصری موجود در آن اثر است. ولی در معنای خاص به حالت روانی شکل‌ها و رنگ‌های اثر ارتباط تصویری که در بیننده ایجاد می‌کند، گفته می‌شود. فضا سازی یکی از اصل‌های مهم در اصول ارتباط تصویری صاحب در تعزیه است. فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، به وسیله‌ی عناصر بصری و اشعار تعزیه تشکیل می‌شود. عناصر بصری شامل عامل‌ها و گونه می‌باشد. که عامل‌های آن عبارتند از: عامل تطبیق^{۱۳} عامل تنوع^{۱۴} و عامل تغییر^{۱۵} و گونه‌ی آن شامل: ترکیب^{۱۶} عامل‌ها می‌باشد. (جازمی ۱۳۸۷: ؟).

۷- ارتباط تصویری صاحب در

تعزیه

این کثیر (وفات ۷۷۴ هـ . ق) مورخ عرب در کتاب البدایه و النهایه می‌گوید که در دهم ماه محرم سال ۳۵۲ هجری، به فرمان معزالدوله‌ی ابن بویه، جهت برگزاری تعزیه‌ی اباعبدالله(ع)، بازار بغداد بسته شد (مزاوی ۱۳۶۷: ۳۲۸). در زمان معزالدوله، تعزیه به این صورت بوده که دو گروه اسب‌سوار، یکی به رنگ سبز شبیه لشگر اباعبدالله(ع) و دیگری به رنگ سرخ شبیه لشگر عمر سعد، با لباس مناسب، سواره و پیاده خودنمایی می‌کردند (آریان پور، بی‌تا: ۳۳۲). این گروه به منظور نمایش تعزیه در صدر دسته‌های سوگوار حرکت می‌کردند. در این دوره تعزیه‌خوان، موقعیت‌های اجتماعی تازه‌ای به دست آورد. به طوری که اگر او پیش‌تر در ردیف صنعتگر ماهری جای داشت، اکنون او را چون انسانی والا و برخوردار از موهبت نبوغ در بازآفرینی تعزیه‌ی عاشورا، تحسین می‌کردند.

صاحب‌بن عباد وزیر معروف آل بویه، چکامه‌هایی در منقبت اباعبدالله(ع) تصنیف نمود که در تعزیه‌ی عاشورا به گریه خوانده می‌شد (چلکوفسکی ۱۳۶۷: ۱۴۱). او یکی از تعزیه‌ها را که از عامل‌های انسانی نظیر: شمر ملعون و یزید در عامل تطبیق عناصر بصری به صورت سؤال و جواب، فضا سازی شده بود (سعیدی ۱۳۸۴: ۳۴)، برای سرودن چکامه‌های خود

سرمشق قرار داد. صاحب که هنرمندی فرهیخته بود، گونه‌های ترکیب تاریخ شیعه و عامل‌های تطبیق‌پذیری عاشورا را خوب می‌شناخت و درک روشنی از تنوع‌پذیری نویسندگان، تغییرپذیری شاعران، و گونه‌های فصل مشترک هنرمندان شیعه در گذشته و معاصرش داشت. از طرفی گونه‌های تفکیک روضه‌های نقل شده به صورت سینه به سینه، و گونه‌های ترکیب نوشته‌های راویان حدیث، منبع‌هایی بودند که او بر حسب نیاز خویش در سرودن عامل‌ها و گونه‌های چکامه‌ها در فضا سازی نمودار تعزیه بهره می‌گرفت. او از عامل‌های تطبیق‌پذیری در ادبیات برای موضوع تعزیه‌ی عاشورا، از عامل‌های تغییرپذیری در علم رجال و درایه در راه شناخت صحت و سقم صحنه‌های عاشورا، و از عامل‌های تنوع‌پذیری در رابطه‌های رنگی به‌زاد، از گونه‌های حد فاصل عامل‌ها در مطالعه‌ی حرکت آدم‌های موافق و مخالف، از گونه‌های تفکیک عامل‌ها در تضاد رنگی برای القای تفکر صریح در راستای پیام عاشورا، از گونه‌های ترکیب عامل‌ها در انسجام تعزیه استفاده می‌کرد:

به تو ای شمر دارم مطلبی چند
بیان کن تا شوم من از تو خرسند
مگر این سر جدا گشته ز ساطور
جدا گشته که تا گردی تو مسرور

(جازمی، ۱۳۷۴: ۱۵۷ تعزیه‌ی یازده مجلس اسراء)

صاحب بن عباد نخستین هنرمندی بود که عامل‌ها و گونه‌های موسیقی را در چکامه‌هایش به کار گرفت. او عامل‌های تطبیق‌پذیری چکامه‌های تعزیه‌اش را پلی میان تعزیه‌خوان و تماشاچی می‌دانست و گونه‌های تفکیک عامل‌های رنگ را مهم‌ترین عنصر اثرگذار در تعزیه محسوب می‌کرد. او در شناخت تأثیر گونه‌های حد فاصل عامل‌های رنگی در برابر رنگ موضعی مستقل و نیز در کار بست گونه‌های تفکیک عامل‌های فام‌های مکمل و گونه‌های فصل مشترک عامل‌های تباين هم‌زمان در تعزیه پیشگام بود. زیرا یک نیروی فوق طبیعی، نیروهای طبیعی هنرمند را هدایت می‌کند (پاکباز ۱۳۸۵: ۴۳۲). او یکی از عامل‌های انسانی در عامل تطبیق عناصر بصری، یعنی فضا سازی سؤال و جواب در تعزیه را که پس از اجرا در مجلس یزید فراموش شده بود، از سر گرفت و عامل‌ها و گونه‌های اشعار را به آن افزود. با این حال درست نیست که او را فقط یک شاعر تعزیه بدانیم. دل‌بستگی او به عامل‌های انسانی اولیاء و اشقیاء در عامل تطبیق عناصر بصری در فضا سازی تعزیه، باعث شد که به ترکیبی نو از شکل و رنگ در تعزیه دست یابد. شیوه‌ی صحنه‌پردازی او در عامل‌های انسانی موافق و مخالف در عامل تطبیق، و عامل‌های حیوانی^{۱۷} در عامل تغییر و اسلوب شخصیت‌پردازی او در گونه‌ی ترکیب عامل‌های عناصر بصری در فضا سازی تعزیه، بر تعزیه‌خوان‌های بعدی و تعزیه‌گردان‌های آینده تأثیری قاطع گذاشته است. با این حال صاحب یک تعزیه سرای روائی بود، که عامل‌های تطبیق‌پذیری را در عامل‌های انسانی، عامل‌های تغییرپذیری را در عامل‌های حیوانی و گونه‌های تفکیک عامل‌های انسانی، حیوانی را در صحنه‌های خیالی و واقعی، با شور مذهبی در چکامه‌هایش مجسم می‌کند. او به کمک عامل‌های تنوع‌پذیری در تنوع مضمون، گونه‌های تفکیک عامل‌ها در رنگ‌های جاندار، عامل‌های تطبیق‌پذیری در شکل‌های روان، و گونه‌های ترکیب عامل‌ها در ترکیب‌بندی پویا، از سنت مرحله‌های نماد، تعزیه‌داری، نمایش و تعزیه‌ی صامت در گذشته‌ی تعزیه‌ی ایران فاصله گرفت:

تو همان تیغی منم آن بازوی خبیر گشا
رستخیز حشر بنمایم در این صحرا بیا
تخت را تابوت سازم از بهر یزید بی‌حیا
کشته گردم این زمان از نسل شیطان رجیم
(جازمی، ۱۳۷۴: ۲۶۸ جنگ تعزیه جلد اول)

در چکامه‌های نخستین صاحب‌بن عباد هنوز برخی از عامل‌های انسانی در عامل تطبیق عناصر بصری در فضا سازی روضه‌خوانی بر روی منبر مشهود است. در همین سال‌ها با زمخشری که در مورد تشبه (بکتابش ۱۳۶۷: ۱۴۱) نوشته بود آشنا شده و با مطالعه‌ی آثار وی تحولی اساسی در انتخاب عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری در فضا سازی، و عامل‌ها و گونه‌های اشعار او در تعزیه رخ داد. به طوری که ستایس معاصرینش را برانگیخت. آن‌ها عامل‌ها و گونه‌های چکامه‌های صاحب بن عباد را با گونه‌ی روضه‌های دوره‌های صدر اسلام مقایسه می‌کردند. ولی انقلاب صاحب بن عباد در عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری و اشعار در فضا سازی تعزیه، نتیجه‌ی تقلید او از روضه‌های عتیق نبود. در واقع او برداشت‌هایش از عامل‌ها و گونه‌های اصول تعزیه را با عامل‌ها و گونه‌های فرهنگ ایرانی منطبق کرد. به طوری که تعزیه‌ی حضرت قاسم(ع) از نخستین عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری و اشعار در فضا سازی جلوه‌های وحدت ایمان به شهادت شیعی، و زیبایی آرمانی سنت ایرانی در هنر تعزیه به شمار می‌آید. از این روا او همان عامل‌ها و گونه‌هایی را در هنر تعزیه انتخاب کرد که بعدها فیلسوفان شیعه در عرصه‌ی فلسفه پیش گرفتند. وی برای آثار تعزیه‌اش از عامل‌های تطبیق‌پذیری موسیقی و تنوع‌پذیری شعر مایه می‌گرفت. او در چکامه‌هایش، نخستین گام را در جهت عامل‌های انسانی در نمایش حرکت در پیکر تعزیه‌خوان برداشت. سپس با تحرک بخشیدن به عامل‌های انسانی در حرکت‌های اشتلم شمر ملعون، به کمال سبک اولیه‌ی خود دست یافت، که این عامل‌های حرکت در آثار تعزیه‌های بعد مشهود است. او ضمن تأیید عامل‌ها و گونه‌های روضه‌خوانی بر منبر، بر جنبه‌ی عامل‌های تطبیق، تنوع و تغییر عناصر بصری در فضا سازی نمایشی و مهیج آن در هنر تعزیه تأکید کرد:

ولی ای شمر پرهیز کن از شیران این وادی
مرو در بیشه‌ی شیران مرو در جنگ اژدر در
نمی‌دانی مگر عباس(ع) باشد ضیغم غران
مگر نشنیده‌ای آواز ه‌ی شمشیر علی اکبر(ع)
(جازمی ۱۳۷۴: ۷ مجالس تعزیه)

تأثیر عامل‌ها و گونه‌های فضا سازی صاحب‌بن عباد را بر عناصر بصری آثار هنرمند‌های مکتب هرات به خصوص به‌زاد، می‌توان به روشنی باز شناخت. کمال الدین به‌زاد با تأثیر از عامل‌های تطبیق‌پذیری در حرکت‌های مهیج، و گونه‌های ترکیب عامل‌های اشتلم تعزیه، به کمک عامل‌های تنوع‌پذیری در خط‌های شکل‌ساز و پویا، گونه‌های حد فاصل عامل‌ها در پیکره‌های یکنواخت و بی‌حالت در نقاشی پیشین را با عامل‌های انسانی در عامل تطبیق عناصر بصری به حرکت درآورد. عامل‌های هندسی^{۱۸} طبیعت و معماری را در عامل تنوع، به مکان عمل آدم‌ها بدل کرد (پاکباز ۱۳۸۵: ۴۳۳). در فرهنگ و هنر ایران، عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری و اشعار در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، بیشتر به شکل طبیعت‌گرا^{۱۹}، تجرید،^{۲۰} و نماد^{۲۱} است که در عامل‌های انسانی، حیوانی، هندسی، کتیبه، و گیاهی مشاهده

می‌شود. از طرف دیگر عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری در فضا سازی آثار مکتب هرات که در رأس آن بهزاد بود، به دلیل جلب بیننده (سوگودمن ۱۳۷۷: ۴۰)، در تزئین البسه و ادوات تعزیه بی‌تأثیر نبوده است. طراح ادوات تعزیه نه قصد تصویرگری عامل‌های حیوانی و گیاهی را در عامل تغییر عناصر بصری در فضا سازی افسانه‌ها دارد، و نه خود را نقاش گونه‌ی ترکیب عامل‌های انسانی، گیاهی و هندسی در موضوع‌های تمثیلی می‌داند. هدف او دستیابی به یکی از عامل‌های حیوانی و گیاهی در عامل تغییر، یا یکی از عامل‌های انسانی، حیوانی، گیاهی، کتیبه، هندسی، در گونه‌ی ترکیب عامل‌ها در نگاره است که بیانگر نماد عالم الاهییت باشد. گرایش او به هنر عامل‌ها و گونه‌های تزئینی همانند مفرغ لرستان (گاردنر ۱۳۷۹: ۳۲) سومریان، و مصر باستان، ساده کردن طراحی است که عامل وحدت نقش‌های وسیع چسبیده به سطح ادوات تعزیه است. او جهان‌بینی الهی و عواطف درونی‌اش را به کمک عامل‌های عناصر بصری این نقش‌ها دو بعدی، گونه‌ی ترکیب خط‌های گویا و نمادین، عینیت می‌بخشد.

علاوه بر این بسیاری از هنرمندان بعدی، جنبه‌هایی از عامل‌های حرکت‌های نمایشی و گونه‌های مهیج صاحب بن عباد در تعزیه را مورد استفاده قرار دادند. آن‌ها مفهوم عامل‌های انسانی را در عامل تطبیق نسبت واقعیت تعزیه، عامل‌های انسانی، حیوانی، گیاهی،^{۳۲} در گونه‌ی ترکیب عامل‌ها در به هم بافتگی پدیده‌های آن، و تأثیر متقابل عامل‌ها و گونه‌های وجوه هستی بر یکدیگر را در تعزیه دریافتند. به طوری که جوهر فلسفی این امر در تعزیه، با کشف‌های جدید دانشمندان به‌خصوص در حوزه‌ی علم فیزیک هم‌سو به نظر می‌رسد:

نسوخته است مکن این قدر تشویق
خیال‌های غلط ره مده به خاطر خویش
نظاره کن که ببینی به چشم خویش عیان
که گشته آتش سوزنده لاله و ربحان
(جازمی ۱۳۷۴: ۳۵ تعزیه‌ی مالک اشتر)

صاحب‌بن عباد موضوع تعزیه را با توجه به یکی از عامل‌های انسانی در عامل تطبیق عناصر بصری که توسط یزید و شمر ملعون به صورت عینی فضا سازی شده بود، برگرفت و این رویداد واقعی را به کمک عامل‌ها و گونه‌های فضا سازی، چون حماسه‌ای وصف کرد. او پیش از آغاز به کار، برای اطلاع دقیق‌تر از چگونگی عامل‌های تطبیق، تنوع، تغییر، و گونه‌ی ترکیب عامل‌های عناصر بصری در فضا سازی روز عاشورا، و عامل‌ها و گونه‌های ترکیب سندها و مدرک‌های عینی اشعار، یک رشته اقدام‌های مقدماتی را انجام داد:

با دست‌اندر کاران عامل‌های انسانی و حیوانی در نماد، عامل‌های انسانی و هندسی در تعزیه‌داری، و عامل‌های انسانی موافق و مخالف. عامل‌های حیوانی و گیاهی در نمایش تعزیه که تازه وارد مرحله‌ی تعزیه‌ی صامت شده بودند، و عامل‌های انسانی، هندسی، حیوانی، گیاهی و ترکیب عامل‌ها در تعزیه‌ی صامت به مصاحبه نشست.

از چهره‌های عامل‌های انسانی مخالف و موافق که در عامل تطبیق عناصر بصری از صحنه‌ی عاشورا به دستور یزید ترسیم شده بود (مظلومی ۱۳۶۲: ۲۲۸) طرح برداشت.

وضع صحرای کربلا و موقعیت عامل‌های انسانی مخالف در عامل

تطبیق موج‌های حمله و عامل‌های انسانی و حیوانی مخالف در گونه‌ی ترکیب عامل‌ها در حرکت‌های لشکر مخالف را، در اطراف عامل‌های هندسی شریعی فرات مطالعه کرد.

حتی از مردم سال خورده که اطلاعات سینه به سینه از عامل‌های انسانی در عامل تطبیق، عامل‌های هندسی و کتیبه در عامل تنوع، عامل‌های حیوانی و گیاهی در عامل تغییر عناصر بصری در روز عاشورا داشتند، خواست تا نظیر صحنه‌ی عاشورا را برای او بازسازی کنند.

اجرای تعزیه‌ی صاحب بن عباد نه فقط از لحاظ عامل‌های انسانی در تطبیق‌پذیری، عامل‌های هندسی و کتیبه^{۳۳} در تنوع‌پذیری، عامل‌های حیوانی و گیاهی در تغییر‌پذیری اشعار و گونه‌های آن در مضمونی که پیش روی می‌نهاد، بلکه از دیگر جنبه‌های عامل‌ها و گونه‌های هنری با آثار نماد، تعزیه‌داری، نمایش و تعزیه‌ی صامت اجرا شده، تفاوت داشت. او ترکیب‌بندی صحنه‌اش را از محور افقی منحرف کرد تا با ایجاد تنش بصری، بیان نمایشی و هیجان‌انگیز عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری در فضا سازی صحنه‌ی عاشورا را قوت بخشد. عامل تطبیق شکل خشن کلاخود با دو پر بلند، که در مصر باستان، نماد شاهی بر روی سر خدای آمن بود (پاکباز ۱۳۸۵: ۹۷۱)، عامل تنوع سر نیزه با پرچم‌های قرمز، عامل تغییر شمشیرهای تیز و برافراشته‌ی گروه اشقیاء در جلوی تابوتی برعکس که تخت عمر سعد

است، در تباین با گونه‌ی ترکیب عامل‌های شکل نرم عمامه، ملاطفت عبا، و حالت صمیمی قبای گروه موافق در کنار منبری که برای امام(ع) است، تضاد جنگ در نینوا را افزایش می‌بخشد:

تو خود مرا پسر فاطمه(س) خطاب کنی
چرا به من تو چنین ظلم بی حساب کنی
هنوز تازه رسیده ز راه مهمانم
در این دیار غریبم کنید احسانم

(جازمی ۱۳۷۴: ۱۹ تعزیه‌ی مجلس عاشورا)

ارتباط تصویری صاحب در نمودار تعزیه، با عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری، به دلیل مفهوم‌های فرهنگی (گاردنر ۱۳۷۹: ۲۳)، ارتباطی مستحکم دارد. او رنگ‌هایی در عامل تطبیق، میانه‌های سبز و قرمز در عامل تنوع، سطح‌های تیره و روشن در عامل تغییر، و عامل‌های متباین در گونه‌ی ترکیب عامل‌ها، به کار برد تا بر شدت فاجعه‌ی کربلا تأثیر بگذارد. مضمون اصلی عامل‌ها و گونه‌های اشعار تعزیه، کنکاش عامل‌های تطبیق‌پذیری دردمند آدم‌ها در مبارزه‌ی بین حق و باطل، عامل‌های تنوع‌پذیری زندگی و شهادت در راه اسلام است. این مضمونی است که تطبیق‌پذیری در آرمان‌گرایی صاحب‌بن عباد را باز می‌تابد و او را از چکامه‌نویسان معاصرش متمایز می‌کند. توصیف عامل‌های تغییر‌پذیری در شقاوت‌های گروه مخالف به وسیله‌ی او در گونه‌های ترکیب عامل‌های اشعار در چکامه‌هایش نیز سندهایی هستند که رویکرد روان‌شناختی او را آشکار می‌سازد. عناصر بصری به دلیل پیامی درونی (هافمن ۱۳۸۱: ۲۱)، در آثار ارتباط تصویری نمودار تعزیه، مورد استفاده‌ی صاحب‌بن عباد بوده است. او اغلب میثاق‌های مرسوم در فضا سازی مخالف و موافق در مرحله‌های قبلی تعزیه را واگذارد، و قواعدی جدید بر پایه‌ی حساسیت‌های وسیع خویش، در عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری، و اشعار در فضا سازی تعزیه بنا نهاد. کار بست عامل‌های تطبیق در اسلوب به تدریج ملایم رنگ‌ها در گروه زعفر جنی با دامن و کلاه بوقی به همراه لشکرش با پاهای سمدار، به او امکان داده تا حالت روانی متغیر انس و جن را در گونه‌ی ترکیب عامل‌های عناصر بصری در فضا سازی تعزیه بنمایاند. در این شیوه، عامل تطبیق در حوزه‌های تیره و روشن رنگ‌ها، به طرز ناگهانی در عامل تنوع، از یکدیگر جدا نشده‌اند. بلکه عامل‌های نور و سایه به آرامی و با ظرافت گونه‌ی ترکیب عامل‌ها در نیزه‌های پرچم‌دار لشکر درهم می‌آمیزد، و ترکیب عامل‌های انسانی، کتیبه، هندسی، حیوانی، گیاهی در گونه‌ی عناصر بصری، شکل‌های گروه زعفر را آشکار و پنهان می‌سازد. این امر کلیتی بصری سرشار از سکوتی روحانی، فضا سازی ماورایی

و تطبیقی فیلسوفانه پدید می‌آورد که رای این آثار، فضا سازی برزخ در ذهن تماشاچی تعزیه تداعی می‌شود:

ز لطف باب تو مرا به مسند شاهی
نشاند و خواند امیر پری و سرور جنی
چو یاری تو نکرد آدمی اجازه‌ی یاری
بده به جنی و منت گذار بر سر جنی
(جازمی ۱۳۷۴: ۲۰۰ دفتر تعزیه جلد اول)

صاحب‌بن عباد در طراحی عامل‌های انسانی، کتیبه، هندسی، حیوانی، گیاهی در گونه‌ی ترکیب عامل‌های مجلس تعزیه‌ی زعفر جنی یا ملک نصر، مشارکت عامل تغییر ذهن تماشاچی تعزیه را بیش از عامل تطبیق چشم او می‌طلبد. در اینجا عامل‌های مفهوم عناصر بصری در فضا سازی اهمیت دارد و نه چگونگی ارائه‌ی گونه‌ی ترکیب عامل‌های آن. فکر طراح و تعزیه مهم است نه شی صحنه که به عنوان نماد به کار می‌رود نظیر عامل‌های هندسی تشت آب در عامل تنوع که نماد آب فرات، و عامل‌های گیاهی شاخه‌ی درخت در عامل تغییر که نماد نخلستان است. هدف رسانیدن عامل‌های مفهوم و تفکر عاشورا به تماشاچی است، وسیله‌ی بیان عامل‌ها هر چه باشد. یعنی القای عامل‌ها و گونه‌ی چیزهای غیر عادی به مدد عامل‌ها و گونه‌ی چیزهای معمول. بنابر این هنرمندان تعزیه، گونه‌ی انگارها و مفهوم‌های مورد نظر را به کمک گونه‌ی البسه و ادوات تعزیه و عامل‌های گفتاری به تماشاچی انتقال می‌دهد.

نتیجه

هنر ارتباط بصری به معنای عام، ارتباط تصویری و به معنای خاص طراحی گرافیک است. فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، از مفهوم‌های اصلی نمودار تعزیه است. که توسط عناصر بصری، و اشعار تشکیل می‌شود. عناصر بصری شامل عامل‌ها و گونه‌ی می‌باشد که عامل‌های آن عبارتند از: عامل تطبیق، عامل تنوع و عامل تغییر و گونه‌ی آن شامل: ترکیب عامل‌ها است. اشعار نیز شامل عامل‌ها و گونه‌ها می‌باشد. عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه‌ی ایران، بیشتر به شکل طبیعت‌گرا، تجرید، نماد است که در عامل‌های انسانی، حیوانی، هندسی، کتیبه، و گیاهی مشاهده می‌شود.

تدوین الگوی ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، با استفاده از عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری تعزیه و اشعار چکامه‌های صاحب بن عباد، تحلیل منظمی را در محدوده‌ی تعریف شده، ممکن می‌سازد. تبیین عامل‌ها و

- 20. Abstract.
- 21. Symbol.
- 22. Arabesque.
- 23. Inscription.

منابع:

- ۱- جازمی، محمدحسن. ارتباط تصویری در تعزیه، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۸۶.
- ۲- هولیس، ریچارد. تاریخچه‌ی از طراحی گرافیک، ترجمه‌ی سیما مشتاقی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات ۱۳۸۳.
- ۳- جازمی، محمدحسن. انعطاف‌پذیری در تعزیه‌ی ایران، پذیرش در مجموعه مقالات کتاب ماه هنر، تهران: سال ۱۳۸۷.
- ۴- آریان پور، یحیی. از صبا تا نیما، جلد اول، چاپ اول، تهران: نشر کتاب‌های جیبی، (بی‌تا).
- ۵- چلکوفسکی، پیتر. تعزیه هنر بومی پیشرو ایران، ترجمه‌ی داود حاتمی، تهران، انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۶۷.
- ۶- سعیدی، رقیه. جامعه‌شناسی تعزیه خوانی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی، استاد راهنما: دکتر رامپور صدر نبوی، استاد مشاور: محمد حسن جازمی، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۴.
- ۷- جازمی، محمدحسن. تعزیه‌ی یازده مجلس اسراء، چاپ اول، قوچان: مؤسسه خیریه تعزیه‌خوانی، ۱۳۷۴.
- ۸- پاکباز، روئین. دایره‌المعارف هنر، چاپ پنجم، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۸۵.
- ۹- جازمی، محمدحسن. جنگ تعزیه، جلد اول، چاپ اول، قوچان: مؤسسه خیریه تعزیه خوانی، ۱۳۷۴.
- ۱۰- بکتاش، مایل. مقاله‌ی تعزیه و فلسفه‌ی آن، تعزیه هنر بومی پیشرو ایران، پیتر چلکوفسکی، ترجمه‌ی داود حاتمی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۶۷.
- ۱۱- جازمی، محمدحسن. مجالس تعزیه، چاپ اول، قوچان: مؤسسه خیریه تعزیه خوانی، ۱۳۷۴.
- ۱۲- سوگودمن، تام پرتز. بنیان‌های گرافیک، ترجمه‌ی فرهاد گشایش، چاپ اول، (بی‌جا) انتشارات عفاف، ۱۳۷۷.
- ۱۳- گاردنر، هلن. هنر در گذر زمان، ترجمه‌ی محمدتقی فرامرزی، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات نگاه و آگاه، سال ۱۳۷۹.
- ۱۴- جازمی، محمدحسن. تعزیه‌ی مالک اشتر، چاپ دو، قوچان: مؤسسه خیریه تعزیه خوانی، ۱۳۷۴.
- ۱۵- مظلومی، رجبعلی. روزنه‌ای به باغ بهشت، جلد اول، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه هنرهای اسلامی، ۱۳۶۲.
- ۱۶- جازمی، محمدحسن. تعزیه‌ی مجلس عاشورا، چاپ اول، قوچان: مؤسسه خیریه تعزیه خوانی، سال ۱۳۷۴.
- ۱۷- هافمن، آرمین. مبانی هنرهای تجسمی، ترجمه‌ی محمد خزائی و سید محمد آوینی، چاپ اول، تهران: مؤسسه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳۸۱.
- ۱۸- جازمی، محمدحسن. دفتر تعزیه، جلد اول، چاپ اول، قوچان: مؤسسه خیریه تعزیه خوانی، ۱۳۷۴.

گونه‌های عناصر بصری و اشعار در فضا سازی ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، و مفهوم‌های هر کدام در مقیاس‌های تعریف شده، امکان تحلیلی همه‌جانبه را فراهم می‌آورد. در این خصوص توجه به ویژگی‌های عملکردی، ساختاری، عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری، عمق بیشتری را در مفهوم هنر ارتباط تصویری صاحب در تعزیه می‌سازد. نظر به این که استفاده از عناصر بصری و چکامه‌های صاحب‌بن عباد در ارتباط تصویری نمودار تعزیه، به ترکیب عامل‌ها در گونه‌ی عناصر بصری رهنمون شد؛ به نظر می‌رسد که راه‌حل‌های استفاده از عناصر بصری و چکامه در طراحی اصول ارتباط تصویری صاحب در تعزیه مؤثر شد.

عناصر بصری و اشعار چکامه‌ها، اصلی مهم در تدوین اصول ارتباط تصویری صاحب در تعزیه است که شامل چند نکته می‌باشد: ۱- تطبیق عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری منطبق با نیازهای در حال تغییر در مرحله‌ی تکامل تعزیه ۲- پاسخ به عملکردهای متنوع عامل‌ها و گونه‌های عناصر بصری و اشعار در زمان واحد ۳- تطبیق عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری و اشعار منطبق با مرحله‌های نماد، تعزیه‌داری، نمایش، صامت، نمودار تعزیه، ۴- استفاده از ترکیب عامل‌ها در گونه‌های اشعار برای مقیاس‌های مختلف. با درک بهتر از مفهوم عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری، و استفاده از عامل‌ها و گونه‌ی عناصر بصری و اشعار، الگوی فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در تعزیه، طراحی شده است. از طرفی تفاوت میان کیفیت فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در نمودار تعزیه و مرحله‌های نماد، تعزیه‌داری، نمایش، صامت، نمودار تعزیه آشکارتر می‌شود. به این ترتیب میان کیفیت و کمیت فضا سازی در ارتباط تصویری صاحب در نمودار تعزیه، ارتباطی درونی و متکی به مرحله‌های قبلی تعزیه‌ی ایران برقرار خواهد شد.

پی‌نوشت‌ها:

1. Visual communication.
2. Spacing.
3. Visual Elements.
4. Factors.
5. Type.
6. Psychology.
7. Addressee.
8. Archetype.
9. Graphic Design.
10. Shape.
11. Form.
12. Space.
13. Adaptation
14. Variation
15. Modification
16. Combination
17. Animal motives.
18. Geometric
19. Representation